

Tanulmányok

A FEJLŐDÉSTAN APOTEÓZISA (KÖZGAZDASÁGI NOBEL-DÍJ, 2019)

THE APOTHEOSIS OF DEVELOPMENT STUDIES (NOBEL PRIZE IN ECONOMICS, 2019)

Csaba László

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár, CEU Vienna, Ausztria, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
csabal@ceu.edu, www.csabal.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Ez az írás a 2019. évi hármas közgazdasági Nobel-díj alkalmából készült. Első részében bemutatja a kitüntetés történetét és változó jelentőségét. A másodikban röviden ismerteti a három legutóbb díjazott tudós munkásságát. Ebben a Nobel Emlékbizottság által adott bővebb indoklást egészítjük ki más források alapján. Végül megvizsgálja azt, hogy mit üzen e döntés a tudomány-szak jövőbeni fejlődése számára.

ABSTRACT

This essay provides a short assessment and appreciation of the three Nobels in Economics awarded in 2019. Part one tells the story of the Nobel Prize in Economics and its changing role in setting the priorities of the discipline. Section two informs about major academic accomplishments of those decorated with the Prize. In so doing we complement the broad assessment provided by the Riksbank Committee. Finally we speculate about the message of the Prize for the future conduct of economics as an academic discipline.

Kulcsszavak: Nobel-díj, közgazdaság-tudomány, elméletörténet, kutatási stratégia, kísérletezés

Keywords: Nobel Prize, economics, history of thought, research strategy, experimentation

A díjat Alfred Nobel svéd kémikus és feltaláló alapította 1895-ben a természettudományok, az irodalom és a béke ügyében legtöbbet nyújtók elismerésére. Ehhez csatlakozott 1968-ban a svéd jegybank, a *Riksbank*, amely főnállásának három-

századik évfordulója alkalmából alapított közgazdasági Nobel-émlékdíjat. Ennek célja a közgazdaság-tudomány és a vele érintkező határterületek legkiemelkedőbb művelőinek elismerése és egyben a szélesebb szellemi élet előtt történő népszerűsítése. Fontos, hogy a díjat társtudományok művelői, így matematikusok, a lélektan kutatói, történészek is megkaphatják, és több alkalommal meg is kapták, ha munkásságuk a közgazdaság-tudományok fejlődését jelentősen befolyásolta. A kitüntetés tehát mindig egyfajta *iránymutatást* is tartalmaz, mind a múlt, mind a jelen tekintetében. Szándéka és eredménye szerint is rendre üzen arról, hogy milyen irányt tartanak kívánatosnak és követendőnek azok, akik a világszintet képviselik.

A közgazdasági Nobel-díjat ugyanis nem az alapító bank ügyvezetősége vagy a svéd kormány ítéli oda. Mi több a bíráló bizottságban sem a bankárok (az ügyvezetőség vagy a monetáris tanács), sem az egyéb állami hivatalnokok, sem pedig a szabadon választott politikusok nincsenek képviselve, jelképesen sem. Az időről időre változó öt ítézs a Svéd Királyi Tudományos Akadémia nemzetközi hírű tagjai közül kerül ki. Többnyire a világ más országainak egyetemlein is aktívak, publikációs és nem közszolgálati teljesítményük hitelesíti a döntéseiket. Ezzel együtt a közgazdasági Nobel-émlékdíj kezdetektől fogva nem kevésbé vitatott és nem kevesebb kétely tárgya, mint a leginkább problematikus Nobel-békedíj, vagy a kezdetektől a kultúrharc terepévé vált irodalmi Nobel-díj, sok tekintetben azonos okok miatt.

2019-ig bezárólag összesen nyolcvannégy személy kapta meg ezt az elismerést. Eleddig egyetlen hölgy, a 2009-ben – a közjavak kutatásáért kitüntetett – Elianor Oström nyerte el a díjat. Éppen ezért keltett nagy feltűnést az, hogy az idén az alig negyvenhat esztendő francia Esther Duflo is a díjazottak közé került. Igaz, az elmúlt évtizedek gyakorlatának megfelelően ő is egy amerikai csúcegyetem, az Ivy League oszlopának számító Massachusetts Institute of Technology (MIT) professzora.

A közgazdaság-tudományt indulásától fogva jellemző megosztottság a díjak odaítélésében is megjelenik. Kezdetben a szakma vitán felül álló, jelentős életművel bíró nagy öregjeit, más szóval iskolateremtő figuráit díjazták. Ők a világ minden tájáról jöhettek és jöttek is. Később – 1990-től – azonban kialakult az amerikaiak kizárólagossága. Nem a születési hely, hanem a munkahely szerint, minden más művészeti vagy tudomány szaknál egyoldalúbban.

Például a kezdeti díjazottak közül kiemelhetjük a norvég Ragnar Frischt, az ökonometria megalapítóját, vagy az állam gazdasági szerepével és a gazdasági rendszerek fejlődésével kapcsolatban nemzedékek gondolkodását befolyásoló holland Jan Tinbergent. Hasonlóképp érdemes megemlítenünk a több tudományág fejlődését is alakító osztrák Friedrich August von Hayeket és a politikai paletta másik oldalán álló, a svéd jóléti állam és a fejlődés gazdaságtana terén egyaránt meghatározó személyiségként máig is elismert és idézett Gunnar Myrdalt.

Az elmúlt három évtizedben azonban már nem voltak európai díjazottak, hanem kizárólag az amerikai egyetemeken működő kollégák ütötték meg a szintet.

Tinbergen, Myrdal és Hayek is klasszikus példája volt annak a – mára kihaltan lévő – európai értelmiséginek, aki semmiképp se szakbarbár, aki a társadalom ügyei iránt elkötelezett, és akit Amerikában a *public intellectual* névvel illetnek.¹ Ezzel függött össze, hogy a *díjazottak kisugárzása messze a szakma határain túl érvényesült*, nézeteiket vitatták és továbbfejlesztették, nevüket „mindenki” ismerte – bár összes műveiket aligha olvasták sokan.

Ez a gyakorlat a 80-as évek végétől gyökeresen megváltozott. A természettudományok normáinak követése jelent meg egyebek mellett abban is, hogy egyre többször egy-egy fontosnak vélt szűk részterület művelőjét, vagy egy-egy időszakban jelentősnek számító *részeredményt ismertek el*. Ez nemritkán korábban is jól ismert eredmények matematikai prezentálását jelentette (Paul Krugman, Robert Lucas²), vagy épp a matematika gazdaságtani alkalmazását jelenítette meg a maga tiszta valójában (Trygve Haavelmo, Maurice Allais, John Nash, Lars Peter Hansen, Christopher Sims, Harsányi János, Eric Maskin). Természetesen időről időre – főleg válságok idején – ismét előtérbe került a „nagy elmélet” egy-egy jeles művelője. Így került a díjazottak sorába 1998-ban a szegénység kutatója, Amartya Sen, vagy 2013-ban a tőkepiac működését más-más oldalról bemutató chicagói Eugene Fama és a Yale professzora, Robert Shiller.

Régóta feltűnő, hogy a Nobel-bizottság igyekszik kimaradni a szakmát feszítő – nyílt és rejtett – vitákból, amit a kiosztott díjak növekvő száma is jelez. Míg korábban – épp Gunnar Myrdal és Friedrich Hayek esetében – kivételes volt az, hogy a vita mindkét oldalát elismerték, manapság az a szabály, hogy legtöbbször technikai eredményeket értékelnek, és összességében már tárgya okán sem vitatott, bárki által elismerhető részeredmények művelőit díjazják. Ebbe a vonalba illik az, ahogy a 2019-es Nobel-díjasok esetében a tudományos értékelésben több mint fél tucat további kutató is név szerint megemlítésre kerül. Őket ugyan most nem díjazták, bár a kitüntetettekkel közös cikket társszerzőként jegyeznek. *Nota bene*: a közgazdászoknál nem ismeretes az első vagy levelező szerző műfaja, ami számos élet- és természettudományi kutatásban áthidalja az egyéni hozzájárulás mértékével kapcsolatos esetleges nehézségeket, eloszlatja a kételyeket.

Mivel a közgazdasági Nobel-díjaknak mindig volt egyfajta iránymutató szerepük, az ideai díjazottakat is e szempont szerint mutatjuk be. A bevezetőben már

¹ Az első negyedszázad díjazottjairól lásd Bekker, 2005, az újabb díjazottokról a bizottság honlapján lehet tájékozódni angolul, ahol a 40–80 oldalas részletes indoklás és a díjazottak főbb műveihez vezető linkek is megtalálhatók (URL1), továbbá a svéd akadémia és a Riksbank honlapján is.

² Utóbbi a Nobel-díj átvétele alkalmából tartott előadásában maga utalt arra, hogy leglényegesebb pénzületi felismeréseit már David Hume a 18. században megfogalmazta, ámde – mint mondja – nem volt képes matematikailag megformázni (Lucas, 1996, 661–662.).

kiemelt Esther Duflo mellett férje, a bombayi születésű Abhit Banerjee szintén az MIT-n tanít. A harmadik kitüntetett pedig az előzőekkel sok esetben közös kutatócsoportban dolgozó harvardi professzor, Michael Kremer volt. Ők hárman „a globális szegénység elleni küzdelem kísérleti módszereinek kidolgozásáért” kapták az elismerést, a bizottsági közlemény rövid változata szerint.

Kiemeljük, hogy a díjazottak – a korábbi kitüntetettektől eltérően – *egyetlen közös munkacsoportot alkottak*, közös publikációkat jegyeznek, és egyazon megközelítés képviselői. Ez pedig *a mikroökonómiailag alapozott kísérleti közgazdaságtan*, ami megjeleníti a modern közgazdaság-tudományok egyik, meglehetősen különálló, sajátos arculatát is: az elméleti tanszékeket változatlanul uraló ortodoxia és a plurális, heterodox közelítések sokféleségéből adódó kettősséget (Csaba, 2018; Sinha–Thomas, 2019; Hodgson, 2019).

A díj értékeléséhez érdemes tudni azt, hogy *a fejlődés tana sosem szorítkozott pusztán gazdasági kérdésekre*, hanem megőrizte a terület multidiszciplináris jellegét. Ezért az elmúlt ötven–hetven esztendőben a közgazdaság-tudomány forradalmi alrendszere maradt (Szentés, 2011; Nissanke–Ocampo, 2019). Ez egyebek mellett megjelent – legtöbb képviselőjénél – a matematikai formalizmus elutasításában, a holisztikus közelítések szorgalmazásában, és természetesen a társadalmi-politikai elemek – főáramból száműzött – szempontjainak számonkérésében is.

A fejlődésgazdászok sosem fogadták el a főáram ama meghatározó törekvését, hogy a lényeg egy technikai jellegű optimum keresése és az ehhez szükséges elemzési technika finomítása, a Gérard Debreu és Lucas révén középpontba került matematikai szépség keresése, miközben a „nagy kérdések”, vagyis a végső tartalom eldöntése a – fekete dobozként tételezett – politikára marad. Az irányzat meghatározó elméi, Gunnar Myrdaltól Amartya Senen át a nemrég elhunyt Immanuel Wallersteinig a rendszerkérdéseket állították a középpontba. Mivel a közgazdaságtan – különösen a klasszikus mikroökonómia – eleve nem alkalmas a kísérleti tesztelésre³, az átfogó elméletek uralma jellemző volt és maradt.

Ezzel szemben az idej díjazottak egyfajta *kopernikuszi fordulaton* dolgoztak. A területet hagyományosan uraló átfogó nagy kérdések helyett összefüggő, de kis kérdéseket, gyakorlati mozzanatokot állítottak előtérbe. Abból indultak ki, hogy induktív módon, az egyénből kiindulva lehet olyan kérdéseket fölvetni, amelyek megválaszolása révén *viszonylag kevés pénzből viszonylag sok ember élete javítható meg*.

Hasonlóan fontos újítás a – közgazdaság-tudományból kiszorított – *kísérleti módszer fölélesztése* és aktiválása. Míg a világgazdaság egészén nyilván nem lehet kísérletezni, a vidéki tanárszemélyzet ösztönzőin lehet. És utóbbi az, ami a

³ A három díjazott adótnak veszi – mesterük, a 2015-ben díjazott Angus Deaton nyomán – a mikroökonómiai összefüggések általános érvényét, és épp azzal kísérleteztek, hogy mikor és milyen föltételek mellett juthat ez érvényre a terepen.

közgazdaság-tudományban régóta felismerten perdöntő *emberi tőke képződését* a szegény országokban a leginkább befolyásolja. Hasonlóképp nagyon is lehet – az orvostudomány nyomában – például a védőoltások vagy a gyógyszer-ártamogatások hatását vizsgálni, méghozzá társadalmi és gazdasági metszetben egyaránt. A díjazottak – közgazdászoktól több mint meglepő – *maguk is elmentek terepmunkára*, egyebek mellett Indiába és Kenyába, és sok millió konkrét helyi megfigyelésből szűrték le, milyen új modellek hatásosak.

Különösen a harmadik díjazott, a New York-i születésű Michael Kremer munkásságát jellemzi az, hogy a szegénység elleni fellépést az oktatás-gazdaságtan és az egészségügy gazdaságtana felismeréseivel társítja. Az oltások elterjesztéséhez kötődő ösztönzők ügyében és a demográfiai trendfordulók magyarázatában ért el különösen nagy figyelmet/idézetséget kapó eredményeket.

Érdemes kiemelni, hogy a 2019. évi díjazottaknak nemcsak a kutatási módszere, hanem a *publikációs stratégiája is határozottan eltér a nagy elődökétől*. Utóbbiak – a társadalomtudományi hagyományokhoz illeszkedve – főként monográfiák, átfogó elemzések révén váltak (el)ismertté. Az idei díjazottak – ezzel szemben, ámde a természettudományokat idézően – főként folyóiratcikkeikről híresek. Bár a forrás nem igazán megbízható, szemléltetésként használhatjuk a *Google Tudós* 2019. október végi összesített adatait. Eszerint Kremer *Econometrica* cikkét 2550-en, a *Quarterly Journal of Economics* (QJE) által közölt fejlődésméleti írását 1860-szor, hosszú távú népmozgalmi cikkét (ugyancsak QJE) 1730-an idézték – ezek a közgazdasági szakmában összességükben igen jelentős értékek. Esther Duflo teljes idézettsége 55 ezer [sic!] fölött van, míg Abhit Banerjee itt megjelenő idézettsége 50 ezer közelében jár, ami a szakmán belül jelentős, de többszörösen elmarad az olyan régóta futó nagy sztároktól, mint Joseph E. Stiglitz, Jean Tirole vagy O. E. Williamson megfelelő értékei mögött.

A Nobel-bizottság értékelésében külön is kiemeli, hogy az idei díjazottak – mindenekelőtt a főáramú közgazdaságtan által mellőzött helyi és intézményi tényezők, a kontextualitás középpontba állításával – már eddig is jelentős *befolyást gyakoroltak az általuk vizsgált országok politikáira*. Húzzuk alá: ez a megelőző negyedszázad folyamán egyáltalán nem számított sikermércének, főleg a „módszertanilag igényes” egyetemek előléptetési gyakorlatában nem.

Az sem számított eleddig a tudományos szempontok közé, hogy az idézett értékelés szerint nem kevesebb mint 400 millió ember életét érintették kedvezően az említett kísérletek és az ezekre épülő gyakorlati újítások.

Mit üzen tehát a 2019-es Nobel-díj a közgazdaság-tudományok művelői számára? A teljesség igénye nélkül, de biztosan fontos a gyakorlati alkalmazhatóság és a kísérleti módszer jogaiba történő visszahelyezése a korábban meghatározó „tisztá elmélet” és a matematikai szépség egyeduralmával szemben. Hasonlóképp fontos üzenet az, hogy a holisztikus közelítés – vagyis esetünkben *a társadalmi, az életvitelbeli, a környezeti szempontok beépítése* – hasznos és szükséges

abban, amit Banerjee és Duflo (2019) nemrég megjelent kötetükben egyszerűen „jó közgazdaságtanként” ír le. A társadalmi relevancia mint sikerkritérium viszsztatérte a formális elegancia ellenében az ezt fél évszázada követelő Kornai János (1971) törekvéseit látszik igazolni – visszamenőleg is.

IRODALOM

- Banerjee, A. V. – Duflo, E (2019): *Good Economics for Hard Times*. New York: Public Affairs
- Bekker Zs. (szerk.) (2005): *Közgazdasági Nobel-díjasok, 1969–2004*. Budapest: KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- Csaba L. (2018): A 21. század a világ közgazdaságtanában. *Köz-gazdaság*, 13, 2, 113–126. DOI: 10.14267/RETP2018.02.26, <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3581/>
- Hodgson, G. M (2019): *Is There a Future for Heterodox Economics? Institutions, Ideology and the Scientific Community*. Cheltenham: Edward Elgar
- Kornai J. (1971): *Anti-Equilibrium: a gazdasági rendszerek elméletéről és a kutatás feladatairól*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Lucas, R. E (1996): Nobel Lecture: Monetary Neutrality. *Journal of Political Economy*, 104, 4, 661–682. https://www.jstor.org/stable/2138880?seq=1#page_scan_tab_contents
- Nissanke, M. – Ocampo, J. (eds.) (2019): *The Palgrave Handbook of Development Economics: Critical Reflections on Globalization and Development*. Cham: Springer International Publishing
- Sinha, A. – Thomas, A. M. (eds.) (2019): *Pluralistic Economics and Its History*. London: Routledge
- Szentes T. (2011): *Fejlődés-gazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó

URL1: www.nobelprize.org